

МІСЦЕ І РОЛЬ ПРОФОРІЄТАЦІ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ У ВИБОРІ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ АБІТУРІЄНТАМИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглядається проблема профорієнтації та психологічного консультування під час здійснення вибору майбутньої професії. З'ясовано, що підготовка до вибору професії є невід'ємною частиною всебічного і гармонійного розвитку особистості, і її слід розглядати в єдності і взаємодії з моральним, психологічним, трудовим, інтелектуальним, естетичним та фізичним вдосконаленням особистості, тобто з усією системою навчально-виховного процесу як середньої загальноосвітньої школи так і тих вищих навчальних закладів в яких в майбутньому будуть навчатися абітурієнти.

Ключові слова: профорієнтація, психологічне консультування, вибір професії, професійний відбір.

В статті рассматривается проблема профориентации и психологического консультирования при осуществлении выбора будущей профессии. Выяснено, что подготовка к выбору профессии является неотъемлемой частью всестороннего и гармоничного развития личности, и ее следует рассматривать в единстве и взаимодействии с нравственным, психологическим, трудовым, интеллектуальным, эстетическим и физическим совершенствованием личности, то есть со всей системой учебно-воспитательного процесса как средней общеобразовательной школы так и высших учебных заведений в которых в будущем будут учиться абитуриенты.

Ключевые слова: профориентация, психологическое консультирование, выбор профессии, профессиональный отбор.

Постановка проблеми. В сучасних умовах вірний вибір професії є найактуальнішою проблемою. Яким величезним сенсом він наповнений, здавалося б, звичне словосполучення, скільки в ньому приховано емоцій, тривоги, очікувань, проблем! Адже це не просто вдало чи невдало прийняте в юності рішення, а часто доля яка вдало склалася або навпаки розбита, активна, творча, радісне життя або пасивне, байдуже існування, нарешті, це одне з найважливіших слагаємих і умов людського щастя, усвідомлення своєї необхідності. Ким стати? Це питання задавав, задає і буде задавати буквально кожен учень школи без винятку.

Актуальність проблеми. Профорієнтація молоді за своєю суттю є не тільки і не стільки проблемою педагогічної, але і психологічною, тому її правильніше називати суспільною проблемою, для вирішення якої зусиль одних педагогів явно недостатньо, і тому потребує залучення практичних психологів. Сутність профорієнтації як суспільної проблеми проявляється в необхідності подолання протиріччя між об'єктивно існуючими потребами суспільства в збалансованій структурі кадрів і суб'єктивними професійними спрямуваннями молоді що неадекватно склалися. Тобто за своїм призначенням система профорієнтації повинна зробити істотний вплив на раціональний розподіл трудових ресурсів, вибір життєвого шляху молоддю, адаптацію її до професії. "Система профорієнтації на сучасному етапі її

розвитку покликана забезпечити координацію дій державних органів, школи, сім'ї, органів професійно-технічної, середньої спеціальної, вищої освіти та інших соціальних інститутів, що беруть участь в її здійсненні, безперервне і своєчасне вирішення наукових і організаційних питань, пов'язаних з профорієнтацією, комплексне проектування впливів профорієнтаційного характеру на особистість школяра з урахуванням соціально-економічного прогнозу в даний час" [1;2; 3; 4].

Мета статті полягає у дослідженні системи профорієнтації та психологічного професійного консультування в системі сучасної освіти, визначенні функцій та обов'язків практичного психолога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія становлення профорієнтації. Історія появи деяких елементів оцінки профпридатності людини йде в глибину століть. Це відноситься в основному до діагностики знань, умінь і здібностей. Вже в середині III тисячоліття до н.е. в Стародавньому Вавілоні проводили випробування випускників шкіл, які готували писарів. Завдяки великим на ті часи знанням професійно підготовлений писар був центральною фігурою месопотамської цивілізації; він умів вимірювати поля, ділити майно, співати, грати на музичних інструментах. Під час випробувань перевіряли його вміння розбиратися в тканинах, металах, рослинах, а також знання всіх чотирьох арифметичних дій.

Початок профорієнтації нерідко відносять до 1908 р. - до моменту відкриття першого профконсультаційних бюро в м. Бостоні (США). Однак згідно іншій точці зору профорієнтація з'явилася набагато раніше, в глибокій старовині. Виникла профорієнтація з потреб розвитку людського суспільства, а тому вона, як і суспільство, має свою історію і передісторію. Природно, що профорієнтація не могла з'явитися раніше, ніж з'явилися професії, а отже, і потреба в орієнтації на ці професії.

У III тисячолітті до н.е. в Китаї існувала широко розповсюджена посада і професія урядового чиновника. Відповідно і тут з'явилися перші елементи профвідбору на цю посаду. Церемонії помітно сприяла атмосфера урочистості й краси навколо молодих людей, що насмілилися тримати державні іспити на заняття цієї посади. Іспити ці в китайському суспільстві сприймалися майже як свято. Тему іспиту нерідко давав сам імператор, він же проводив безпосередню перевірку знань на заключному етапі багатоступінчастого конкурсного відбору претендентів.

Інші приклади дає нам стародавня історія Спарти, Афін, Рима. У Спарті була створена і успішно здійснювалася система виховання воїнів, в Римі - система відбору і навчання гладіаторів.

Даних, подібних приведеним вище, є багато, і всі вони вказують на досить ранній період виникнення елементів того, що зараз прийнято називати профдіагностика та профвідбір. Якщо виходити з поширеної зараз точки зору про включеність профдіагностики та профвідбору в систему професійної орієнтації, то можна сказати, що профорієнтація виникла давно.

Однак якщо тепер подивитися на профорієнтацію як на суспільний процес, що включає в себе не тільки зазначені вище профдіагностики і профвідбір (підбір), але також профосвіта, психологічну профконсультацію, соціально-професійну орієнтацію та професійне виховання, то стане ясно, що профорієнтація як науково осмислена діяльність людини могла з'явитися лише пізніше, з тієї пори, коли почала набирати силу тенденція диференціації і інтеграції окремих наук.

Саме в цей час визначилася практична потреба в залученні робочої сили, її навчання і розподілі на різні трудові операції відповідно до індивідуальних відмінностей і здібностей людей.

Засновником наукового вивчення індивідуальних відмінностей вважається англійський учений Френсіс Гальтон.

У січні 1908 року в м. Бостоні, як вже зазначалося вище, почало роботу перше бюро профорієнтації молоді для надання допомоги підліткам у визначенні їх життєвого трудового шляху. Діяльність цього бюро і прийнято вважати початком профорієнтації. Потім аналогічне бюро заснували в Нью-Йорку. У його завдання входило вивчення вимог, що пред'являються до людини різними професіями, більш детальне пізнання здібностей школярів. Бюро вело свою роботу в контакті з учителями, користуючись тестами і анкетами. Досвід діяльності цих бюро став широко поширюватися в США, Іспанії, Фінляндії, Швейцарії, Чехословаччини та інших країнах.

У своїй роботі бюро керувалося наступними положеннями: за значимістю вибір професії можна прирівняти до подружнього вибору; професію краще вибирати, ніж сподіватися на вдалий випадок; ніхто не повинен вибирати професію без ретельного роздуми, без опори на профконсультанта; молодь повинна ознайомитися з великим числом професій, а не братися відразу ж за "зручну" або випадково підвернувся роботу; вибір професії протікає тим успішніше, чим уважніше профконсультант вивчить особливості особистості що вибирає, фактори успішного вибору і світ професій.

У США більший акцент робився на профвідбір. Питанням професійного відбору багато уваги приділяв директор психологічної лабораторії Гарвардського університету професор Г. Мюнстерберг. Його можна назвати родоначальником психотехніки [1;2; 3; 4].

Продовженням традицій дослідження та впровадження профорієнтаційних технологій в сучасних умовах є діяльність колективу Центру психологічного забезпечення професійної діяльності кафедри психології Київського Національного торговельно-економічного університету, в склад якого входять три практичних психолога.

Проведення комплексного психологічного тестування та вивчення професійних здібностей, професійного спрямування абітурієнтів, студентів університету, виявлення їх інтересів і схильностей, аналіз процесів адаптації студентів, сприяння відбору талановитої молоді до навчання в університеті.

Розробка індивідуальних карт студентів і складання їх психологічних характеристик, надання рекомендацій відносно особистих можливостей людини з урахуванням

перспективи розвитку її професійних здібностей.

Участь у здійсненні заходів адаптації студентів до умов навчання у вузі, комплектування навчальних груп по удосконаленню навчально-виховного процесу.

Надання консультацій абітурієнтам та їх батькам, студентам з проблем розвитку індивідуально-творчого потенціалу, професійної спрямованості.

Отже, підготовка до вибору професії важлива ще й тому, що вона є невід'ємною частиною всебічного і гармонійного розвитку особистості, і її слід розглядати в єдності і взаємодії з моральним, трудовим, інтелектуальним, естетичним та фізичним вдосконаленням особистості, тобто з усією системою навчально-виховного процесу як середньої загальноосвітньої школи так і тих вищих навчальних закладів в яких в майбутньому будуть навчатися абітурієнти.

Поняття "профорієнтація" здається зрозумілим кожному, хто ознайомиться з ним навіть в перший раз - це орієнтація школярів на ті чи інші професії. Приблизно такі ж визначення даються в методичних посібниках, де профорієнтацію розглядають як надання допомоги молодим людям у виборі професії. Крім того, під профорієнтацією нерідко розуміють систему заходів, що допомагають людині, вступити в життя, науково обґрунтовано вибрати професію або систему виховної роботи в цілях розвитку професійної спрямованості, допомогти учням в моменти професійного самовизначення [3; 4; 5; 6].

Таким чином, визначень даного поняття багато і відбулося це внаслідок розвитку системи профорієнтації. Адже з плином часу змінювалися вимоги, а разом з ними змінювали свій зміст і поняття. Термін "профорієнтація" розвивається в міру того, як міняється уявлення суспільства про цілі, завдання, методи, формах і взагалі, про сутність профорієнтації. Кожне з них відображає ті або інші аспекти профорієнтації, виділяє яку-небудь функцію, указує на практичний або теоретичний рівень її розвитку, розглядає з позицій педагогіки, психології, теорії управління та ін.

Які б визначення не давалися поняттю "профорієнтація", ясно, що всі вони пов'язані з діяльністю щодо вибору професії. Якщо молода людина намагається орієнтуватися у світі професій і починає активно з'ясовувати, наскільки та чи інша конкретна професія відповідає його життєвим прагненням, то в цьому випадку краще говорити про його орієнтацію на професію. Якщо ж він ставати

об'єктом педагогічного або іншого впливу з метою вибору підходящої для нього і для суспільства професії, то тут краще говорити про орієнтацію в сенсі орієнтування його на професію. Останнє точніше виражає суть справи. Однак у практиці склалася традиція говорити про орієнтацію і в тому, і в іншому сенсі.

Відсутність єдиної точки зору на поняття профорієнтації пояснюється ще і іншими причинами. Наприклад, тим, що це комплексна проблема, а тому підходи до її визначення можуть бути різними. Якщо професійна орієнтація розглядається через призму педагогічної практики, що протікає під переважаючим впливом батьків, вчителів шкіл, майстрів навчально-виробничих комбінатів, викладачів та практичних психологів вищих навчальних закладів та ін., то прийняття цієї точки зору в якості єдиної і головної створює як психологічний так і педагогічний образ профорієнтації.

"Якщо ж на цей процес подивитися через призму психологічної науки, то на перший план виступають психологічні поняття і концепції, що пояснюють особливості того чи іншого вибору та прийняття рішення. У рамках цього підходу формується і відповідний образ профорієнтації як психологічного явища, що складається з двох взаємопов'язаних сторін:

а) прийняття учнями рішення про свій професійний вибір;

б) дії на психіку учня з метою формування професійних намірів, здійснення такого вибору професії, який би відповідав інтересам і здібностям особи і одночасно знаходився б у відповідності до суспільних потреб "[8].

"Третій підхід - соціологічний. При цьому процес професійної орієнтації розглядається як частина більш загального процесу соціальної орієнтації молоді. Відповідно і вибір професії розглядається як акт, обумовлений загальною життєвою орієнтацією, прагненням особистості зайняти певне місце в соціальній структурі суспільства, в соціальній групі "[8; 10].

Звідси випливає необхідність здійснення міждисциплінарного підходу як в питаннях розуміння сутності профорієнтації, так і в практичній роботі з орієнтування молоді на ті чи інші професії.

Викладене вище розуміння профорієнтації як єдності практичної роботи та теорії дозволяє дати наступне визначення. **Професійна орієнтація** - "це цілеспрямована діяльність по підготовці молоді до

обґрунтованого вибору професії відповідно до особистої спрямованості, схильностей, інтересів, здібностей і одночасно з суспільними потребами в кадрах певних професій і різного рівня кваліфікації. Вона являє собою єдність практичної діяльності і розвитку міждисциплінарної теорії та реалізується не тільки в навчально-виховному процесі роботи з учнями "[9].

"В даний час система профорієнтаційної роботи включає в себе діяльність по наступних напрямках:

1. Професійне просвітництво, яке включає профінформації, профпропаганду і профагітацію.

2. Попередня професійна діагностика, спрямована на виявлення інтересів і здібностей особистості до тієї чи іншої професії.

3. Професійна консультація, націлена в основному на надання індивідуальної допомоги у виборі професії з боку фахівців-профконсультантів та практичних психологів.

4. Професійний відбір (підбір) з метою вибору осіб, які з найбільшою ймовірністю зможуть успішно освоїти дану професію і виконувати пов'язані з нею трудові обов'язки.

5. Соціально-професійна адаптація.

6. Професійне виховання, яке ставить своєю метою формування в учнів почуття обов'язку, відповідальності, професійної честі та гідності. "[12]

У роботі з різних напрямків визначилося коло форм і методів профорієнтаційної роботи - це розповіді про професії під час проведення дня відкритих дверей у вищих навчальних закладах, бесіди, екскурсії на підприємства і т.д.

Вивчення учнів з метою профорієнтації (попередня профдіагностика), як уже було сказано вище, складає один з найважливіших складових компонентів профорієнтації школярів. На цьому етапі слід вивчити характерні особливості особистості: ціннісні орієнтації, інтереси, потреби, схильності, здібності, професійну спрямованість, професійні наміри, мотиви вибору професії, риси характеру, темперамент, стан здоров'я.

У широкому сенсі слова психологічна профконсультація - "це система надання дієвої допомоги в трудовому самовизначенні учнів, заснована на вивченні особистості" [13].

"Можна виділити три етапи в роботі по психологічній профконсультації:

1. Підготовча психологічна профконсультація повинна підвести учнів до усвідомленого вибору професії, ведеться вона протягом усього періоду шкільного навчання.

2. Мета завершальній психологічної профконсультації - надання допомоги у виборі

професії у відповідність з інтересами, схильностями і психофізіологічними здібностями учня. Цю консультацію в 8-11 класах проводять практичні психологи, фахівці-профконсультанти спільно з учителями школи.

3. Уточнююча психологічна профконсультація нерідко виходить за рамки школи і здійснюється в середніх професійно-технічних училищах, вузах, на підприємствах і т.п. "[14].

На кожному з цих етапів психологічна профконсультація носить різний характер. На першому етапі підготовка учнів до вибору професії немислима без розвитку самооцінки і позитивних якостей особистості. При цьому психологічна профконсультація насамперед носить розвиваючий характер. Якщо в учня вже склалися інтереси, що відповідають його здібностям, то завдання практичного психолога, профконсультанта, вчителя, класного керівника полягає в тому, щоб направляти його діяльність.

На другому етапі профорієнтація носить рекомендаційний характер і вирішує такі основні завдання: відповідність стану здоров'я вимогам обраної професії, психологічна готовність особистості до оволодіння обраною професією, довідкова інформація учнів про зміст і характер праці, можливості отримання спеціальної освіти на додаткових курсах в Центрах довузівської підготовки, професійної підготовки та працевлаштування. Згідно з цими завданням виділяють три етапи профконсультації: психолого-педагогічну, медичну та довідкову.

Для проведення психолого-педагогічної консультації використовують дані попередньої профдіагностики особистості школярів. Медичну профконсультацію проводять завчасно, щоб дати можливість підлітку самостійно підійти до правильного вибору професії, виходячи зі стану свого здоров'я і вимог, що пред'являються людині професією. Це робота здійснюється за участю шкільного лікаря та інших медичних працівників.

Окремі професії висувають підвищені вимоги до психологічних особливостей особистості. Невідповідність особистісних якостей працівника вимогам професії може призвести до перевантаження нервової системи, а часом і до захворювання.

У тому випадку, якщо після зіставлення медичного та психолого-педагогічного обстеження учня з його професійною спрямованістю виявляться протипоказання, профконсультант повинен тактовно і доказово пояснити йому неможливість зробленого ним

вибору професії і рекомендувати йому іншу професію. При цьому небажано зробити так, щоб рекомендована професія не йшла в розріз зі схильностями і здібностями учня, а певним чином відповідала йому.

Третій етап профконсультації пов'язаний з надходженням учня до професійного навчального закладу або безпосередньо на роботу. Його можна назвати ще формує, бо основне завдання на цьому етапі - допомогти молодій людині утвердитись у професійному виборі. За допомогою школи учні знайомляться з майбутніми умовами своєї діяльності, готуючись до навчання в навчальному закладі або безпосередньо вступу на роботу.

Професійна консультація для учнів за формою проведення може бути колективною, груповою та індивідуальною.

Отже, профконсультація - це надання допомоги молодому поколінню, яке обирає трудовий шлях у житті, але не в якому разі не нав'язування своїх суджень, не підміна права людини на свободу вибору професії.

Важливою складовою частиною профорієнтації є - професійний відбір (підбір), тобто вибір осіб, які з найбільшою ймовірністю зможуть успішно освоїти дану професію і виконувати пов'язані з нею трудові обов'язки.

Практичному психологу у процесі професійного відбору (підбору) необхідно визначити професійну придатність людини на основі існуючих у людей фізіологічних і інтелектуальних відмінностей. Існуюче фізичне й інтелектуальне розходження обумовлює доступність людині одних видів праці і одночасно складність або навіть зовсім недоступність інших. Але, відкидаючи розуміння здібностей як уроджених особливостей людини, які зумовлюють його професійну долю, не можна заперечувати наявність деяких вроджених задатків - психофізичних нахилів до тієї чи іншої роботи.

Отже, професійна придатність - це рівень відповідності фізичних якостей і психофізичних особливостей людини професійним вимогам. Якщо ці якості і особливості не досягають потрібних вимог, відбувається перевантаження. Це випадок професійної неповноцінності, від якої страждають і суспільство і особистість.

Під професійним відбором (підбором) розуміють спеціально організований дослідницький процес, мета якого - виявити і визначити за допомогою науково обґрунтованих методів ступінь і можливість психофізіологічної та соціально-психологічної

придатності претендентів на навчання і роботу по складним відповідальним професіями.

Профвідбір (підбір) поділяють на два види - констатуючий і організуючий. Констатуючий профвідбір (підбір) припускає рішення питань про придатність до професії тієї або іншої особи у формі придатний і непридатний. У разі негативної відповіді людина робить нову спробу вирішення питань працевлаштування. Організуючий профвідбір (підбір) має на меті виявити і оцінити індивідуальні особливості людини, які є свідченнями не до однієї, а до кількох професій, що в більшій мірі відповідає потребам і завданням закладів, підприємств щодо своєчасного заповнення вакантних місць.

З ускладненням праці в процесі науково-технічного прогресу в умовах прискорення можливе зростання обмежень до деяких професій. Поряд з цим в народному господарстві нашої країни є багато професій, які не пред'являють підвищених фізичних і психофізіологічних вимог до людини. Тому дуже важливо ще на шкільній лаві ознайомити учнів, особливо мають фізичні та психофізіологічні обмеження, з даними професіями, допомогти молодим людям вибрати одну з них.

Нерідко профвідбір (підбір) важко здійснювати через недостатність розвитку методики його застосування. Наприклад, при відборі абітурієнтів у вузи результати зовнішнього тестування ще не дають підстав судити про професійну придатність вступників, тому зараз при вступі в навчальний заклад необхідно ввести профорієнтаційну співбесіду. Тут необхідні науково обґрунтовані характеристики-рекомендації школи, діагностичні методи профвідбору (підбору).

Професійна орієнтація - це державна за масштабами, економічна за результатами, соціальна за змістом, педагогічна за методами складна багатогранна проблема.

Таким чином, "головним критерієм ефективності профорієнтаційної роботи служить міра збалансованості кількості учнів, які поступають на роботу, на навчання в коледжу, і вузи за професіями, які відповідають актуальним потребам міста, району, регіону, суспільства в цілому.

Питання про визначення ефективності профорієнтаційної діяльності шкіл і педагогів говорить про важливість профорієнтації як для суспільства, так і для особистості. Тобто профорієнтація є проблемою не лише психолого-педагогічною, але й соціальною, проблемою, від вирішення якої залежить розвиток сучасного суспільства.

Література:

1. Взаимодействие общеобразовательной школы и специальных учебных заведений в профессиональной ориентации молодежи: Межвузовский сборник научных трудов. – Ярославль: ЯГПИ им. К. Д. Ушинского, 1984, 98 с.
2. Захаров Н.Н. “Профессиональная ориентация школьников: учебное пособие для студентов”. – М.: Просвещение, 1988. – 272 с.
3. Мартынова С.С. “Профессиональная ориентация школьников (методические рекомендации)” ; Омск: Омский пед. ин-т, 1976 - 196 с.
4. “Профессиональная адаптация молодежи”; М.: Издательство Моск. ун-та, 1969 – 128 стр.
5. “Профессиональная ориентация старших школьников в процессе трудового обучения” / Под ред. канд. пед. наук В.А. Полякова; М.: Просвещение, 1972 – 160 с.
6. “Профессиональная ориентация молодежи” / А. Д. Сазонов, Н.И. Калугин, А. П. Меньшиков и др. – М.: Высшая школа, 1989. – 272 с.
7. “Профессиональная ориентация и обучение труду в сфере обслуживания” / [В. А. Аптекман, В. Н. Зубков, И. М. Пацула; под ред. Б. Н. Ройзмана] М. – Высшая школа, 1979. – 128 с.
8. “Профессиональная ориентация молодежи и организация приема в высшие учебные заведения/ Гусев Н. Г., Н. П. Калашников, А. В. Качанов и др. – М.: Высшая школа, 1982. – 128 с.
9. “Профессиональная ориентация учащейся молодежи: Межвузовский сборник научных трудов”;- Новосибирск, 1980. - 87 с.
10. “Профессиональная ориентация учащихся: Учебное пособие для студентов пед. ин-тов”; под ред. А.Д. Сазонова.- М.: Просвещение, 1988. – 223 с.
11. “Профессиональная ориентация школьников: Межвузовский сборник научных трудов”. – Ярославль: ЯГПИ им. К.Д. Ушинского, 1987 - 156 с.
12. “Учебно-методический кабинет профессиональной ориентации: Книга для учителя” / Л.В. Ботякова, А.Е. Голомшток, С.С. Гриншпун и др. М.: Просвещение, 1986. - 112 с.
13. Чистяков Н.Н., Буянова Г.А., Касаткина Н. Э. “Профессиональная ориентация в УПК”; М. : Педагогика, 1985. - 112 с.
14. “Школа и выбор профессии” / под ред. В.А. Полякова, С.Н. Чистяковой, Г.Г. Агановой.-М.: Педагогика, 1987. - 176 с.

Rzewski G., Ph.D., Associate Professor

**PLACE AND ROLE AND PROFORYETATSYY PSYCHOLOGICAL
KONSULTYROVANYYA IN SELECTION FUTURE PROFESYY ABYTURYENTAMY
UCHEBNYH HIGH SOCIETY INSTITUTIONS**

The paper addresses the problem of guidance and counseling at the time of choosing a future profession. It was found that the preparation for career choices is an integral part of the full and harmonious development of the individual, and should be considered in unity and cooperation with the moral, psychological, employment, intellectual, aesthetic and physical improvement of the individual, that is the entire system of educational process as a secondary school and those universities which in the future will be trained applicants.

Keywords: guidance, counseling, career choices, rrofessional selection.